

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Arařtırmalar

DOI: 10.31455/asya.397676 / Yıl: 4 - Sayı: 11, s. 56-68, Bahar 2020

BEREL'DEKİ 4. KURGAN

KURGAN 4 AT BEREL

Öz

Altay Dağlarının batı eteklerindeki Berel Vadisinde yer alan Berel Kurganları, Kazakistan Cumhuriyetinin Doğu Kazakistan Vilayetinde konumlanmaktadır. Berel, Orta Demir Çağında Altaylarda görülen ve Pazırık Kültürü olarak adlandırılan İskit/Saka topluluklarına ait kurganlara ev sahipliği yapmaktadır. 1998 yılında başlatılan ve günümüze kadar aralıksız devam edilen arkeolojik kazılardan ele geçen buluntular bilim camiasını heyecanlandırmaktadır. Bu nedenle Berel, Kazakistan arkeolojisinin bağımsızlık sonrası en büyük keşiflerinde biri olmuştur. Berel'de gerek mimari özellikleri gerekse zengin buluntularıyla hanedan üyelerine ait olduğu düşünülen kurganlar dikkat çekmektedir. Başta 1., 2., 10. ve 11. kurganlar olmak üzere 4. Kurgan da Pazırık Kültürüne ait tarihlenen kurganlardandır. 10. ve 11. Kurganlara yakın konumlandırılması ve benzer mimari özellikleri nedeniyle hanedan ailesinden seçkin bir kişiye ait olduğu düşünülmektedir. Çok yoğun mezar soyguncularının tahribatına ve yağmasına uğramış olması, kazılarda az sayıda arkeolojik buluntuya ulaşılmasına yol açmıştır. Yine de Pazırık Kültürüne ait kurganların mimari özelliklerini çok iyi belgelemektedir. Özellikle mezar odası üzerinde taşlarla örülerek meydana getirilen kubbemsi özelliğe sahip örtüsünün bulunmasıyla sıra dışıdır. Bu özellik şu ana kadar yalnızca Berel'deki iki kurganda tespit edilebilmiştir. İslam öncesi Türk Sanatında ve mimarisinde özellikle örtü sisteminde kubbe uygulamasının varlığını ortaya koyması yönüyle 4. Kurganın yeri ve önemi açıktır. Ayrıca mezar çukurunun kazı öncesi durumunu belgelemesi yönüyle diğer birçok kurgandan farklı bilgi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Kazakistan, Orta Demir Çağı, Pazırık Kültürü, Berel, 4. Kurgan

Abstract

Berel Kurgans are located in the Berel Valley on the western slope of the Altai Mountains, Eastern Kazakhstan Province of the Republic of Kazakhstan. Berel is the cemetery where kurgans of the mid Iron Age Scythian/Saka communities of the Altai Mountains referred in archaeology as the Pazyryk culture had been identified. Archaeological findings obtained as a result of excavations which started in 1998 and continue nowadays attract particular attention of the scientific community. Therefore, Berel has been one of the greatest discoveries of Kazakh archeology after independence. The kurgans at Berel which considered belonging to ruling dynasty due to its architectural features and remarkable artifacts are of great importance. After the kurgans 1st, 2nd, 10th and 11th, kurgan 4 was also dated to Pazyryk culture. It is considered that 4th kurgan belongs to a person of high status in society due to similar architectural characteristics and its close positioning to 10th and 11th kurgans. It has been possible to reveal only small number of finding during excavations due to heavy damages and destruction by grave robbers. Nevertheless it still illustrates architectural characteristics of Pazyryk culture. The kurgan is unique with its domed superstructure which was formed by stone material over the burial chamber. Dome superstructure over the burial chamber was revealed only in two Berel kurgans. Significance of the 4th Kurgan is undoubtable in terms of pre-Islamic Turkish Art and architecture thanks to discovery of the dome application as the covering system. It also provides valuable information concerning grave pit's pre-excavation condition.

Key Words: Eastern Kazakhstan, Middle Iron Age, Pazyryk Culture, Berel, Kurgan 4

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
07.02.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
31.03.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
25.03.2020

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kutlu
Pamukkale Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Snaat Tarihi
Bölümü
tutluca1105@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-000>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kutlu, M. (2020). *Berel'deki 4. Kurgan*. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Yıl:4, Sayı: 11, Bahar, s. 56-68.

GİRİŞ

Berel Kurganları, Kazakistan Cumhuriyeti'nin Doğu Kazakistan vilayetine bağlı Katonkaragay ilçesinde konumlanmaktadır. Kazakistan'ın en doğu ucunda Berel adını taşıyan köyün yaklaşık 7 km güney-batısında bulunmaktadır. Buktırma nehrinin kolları ve Kempir ve Kaynar dağlarıyla sınırlanan üçgeni andıran bir teras üzerinde (Şekil 1) yer alan kurganlar geniş bir alana yayılmıştır. Berel kurganları yaklaşık 174 hektar genişliğinde bir alanı kaplamaktadır. Kurganların yer aldığı Berel vadisinin rakımı yaklaşık 1120 m.'dir (Samashev vd., 2000: 9).

Fotoğraf 1: Berel Vadisi ve Kurgan Gruplarının Konumu (Z. Samashev 2018)

Berel'de çeşitli büyüklüğe sahip 100'den fazla kurgan bulunmaktadır (Samashev vd., 2018: 40). Kurganların büyük çoğunluğu üçgenvari terasın iki bölümünde, yani orta kısımda (I.-II.-III. grup) ve batı kısmında (IV. Grup) toplanmaktadır (Foto. 1). Adı geçen dört grup, kurganların kümeleşme konumlarına göre tanımlanmıştır (Samashev vd., 2018: 43). Birkaç kurganın kümeleşmesiyle meydana gelen kurgan gruplarının aralarında akrabalık bağı bulunan aile veya hanedanın üyelerine ait oldukları kabul edilmektedir. (Foto. 2)

Fotoğraf 2: Berel'de 1. Grup Kurganlar ve 4. Kurgan (Z. Samashev 2018)

Berel Kurganlarında Yürütülen Arkeolojik Çalışmalar

Berel kurganları hakkında yapılan ilk çalışma 1865 yılında Wilhelm Radloff⁷ ve ekibinin yürüttüğü *1. Büyük Berel Kurganı* kazısıdır. Radloff incelediği Berel kurganlarını Erken Demir Çağına tarihlemiştir (Radlov, 1989: 449).

Fotoğraf 3: Kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda uzanan 1. Grup kurganlar (Ağustos, 2019)

Daha sonra Sovyet döneminde 1959 yılında St. Petersburg'daki Hermitage Müzesinden Sergei Sorokin başkanlığındaki bir ekip tarafından Berel'deki 1. Kurganının tekrar araştırılması amacıyla bir arkeolojik araştırma gezisi düzenlenmiştir. Sorokin kurgan kazısından elde ettiği buluntuların Pazırık, Başadar, Tuekta ve Katanda kurganlarının buluntularıyla benzerliğini ve söz konusu kurganların aynı kültüre ait olabileceğini sonucuna ulaşmıştır (Sorokin, 1969: 208-236). Kazakistan'ın bağımsızlığı sonrasında ise Berel'de Profesör Dr. Zainolla Samashev başkanlığındaki ekipler tarafından 1998 yılında başlatılan kazılar günümüze kadar aralıksız sürdürülmektedir. 4. Kurganın kazısı ise 2004 yılının yazında gerçekleştirilmiştir (Samashev, 2011: 65). 2019 yaz dönemi kazı çalışmalarına Türkiye'den yazarın da içinde bulunduğu iki kişilik bir araştırma ekibi katılımı sağlanmıştır.

Fotoğraf 4: Kurganın Üst Örtüsü (Z. Samashev 2011)

Fotoğraf 5: Kurganın Üst Örtüsü (Z. Samashev 2011)

Ülkemizde Berel kurganları hakkında kısa bilgilerin dışında henüz kapsamlı çalışmalar yayınlanmamıştır.¹ Bununla birlikte Berel'deki 4. Kurgan hakkında ise ülkemiz bilimsel literatüründe herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu çalışma İslam Öncesi Türk Sanatı ve Tarihi alanına Berel'deki 4. Kurgan mimari özellikleri ve arkeolojik buluntularını tanıtımı ve değerlendirmesini yaparak özgün katkı sunmayı amaçlamaktadır. Berel'deki 4. Kurgan üzerine olan bu çalışma, 2019 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarına katılım ile müze ve alan incelemelerine dayanmaktadır.

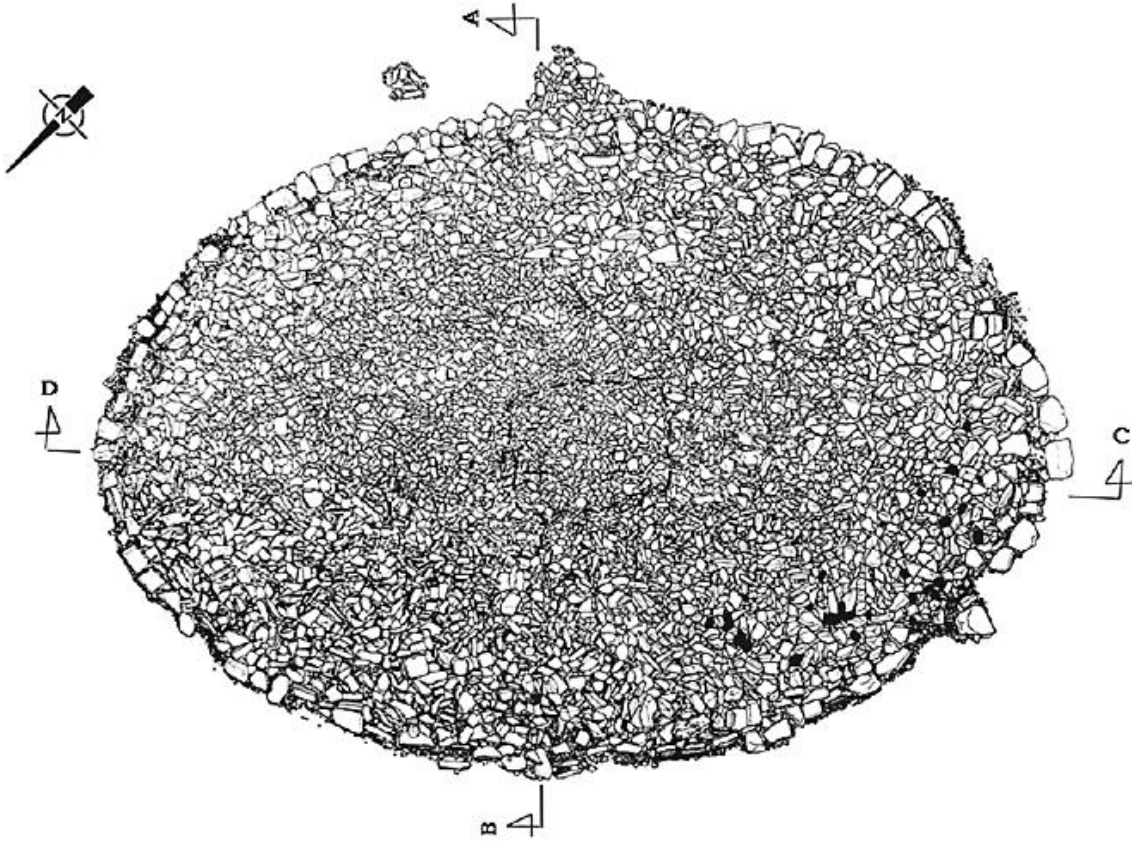

Fotoğraf 6: Kurganın Üst Örtüsü (Z. Samashev, 2011)

¹ Bkz. Gürsoy, 2012: 58-71; Çoruhlu, 2016: 191-196. Her iki çalışmanın kapsamında 4. Kurgan bulunmamaktadır.

4. Kurganın Mimarisi ve Yapısal Özellikleri

Berel'deki 4. Kurgan, Berel Vadisindeki üçgenvari terasın orta kısmında yer alan 1. Grup kurganlar arasında yer almaktadır. 1. Grup kurganların, kuzey-güney veya kuzeydoğu- güneybatı yönlerinde, çizgisel düzlemde sıralanarak adeta bir uzun kurgan zinciri şeklinde uzandığı (Foto. 2, 3) görülmektedir. (Samashev ve diğerleri, 2018, s. 43) Berel'deki 4. Kurgan, 1. Grup kurganların en büyükleri olan ve hanedanın üst düzey yöneticilerine ait olduğu düşünülen 11. ve 10. Kurganların yakınında bulunmaktadır. Bununla birlikte 10. Kurganın çok yakınında ve 9. Kurgan ile 10. Kurganın arasında konumlandırılmıştır. Berel'de Pazırık Kültürüne tarihlenen diğer kurganlarda olduğu gibi 4. Berel kurganın da oval planlı bir üst örtüye sahip olduğu kazılar sonucunda öğrenilmiştir. (Çizim 1)

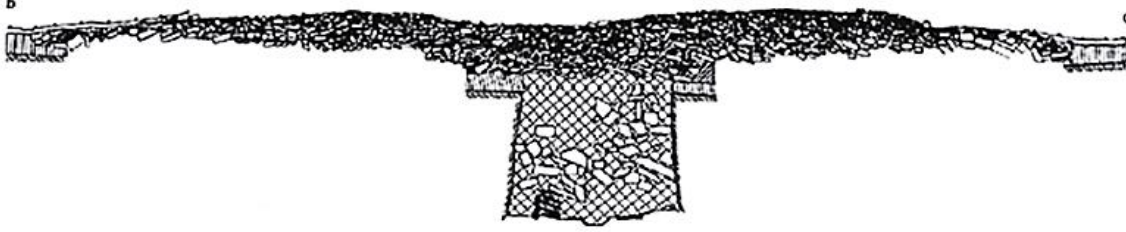

Çizim 1: 4. Kurganın üstten görünüm çizimi (Z. Samashev, 2011)

Oval planlı ve taşla kaplanmış üst örtü 28 x 23 m. ölçüsüne sahiptir. 4. Kurganın kazı çalışmaları esnasında yüksekliği yaklaşık 2,0 m. olarak ölçülmüştür (Çizim 2, 3). 1. Gruptaki diğer kurganlarla uyumlu bir şekilde kuzeydoğu-güneybatı yönünde inşa edilmiştir (Samashev, 2011: 65). Kurganın üst örtüsü de yine Pazırık kültürünün kurgan mimarisindeki genel karakteristik özelliği olan taş malzemenin kullanılarak oluşturulmuştur.

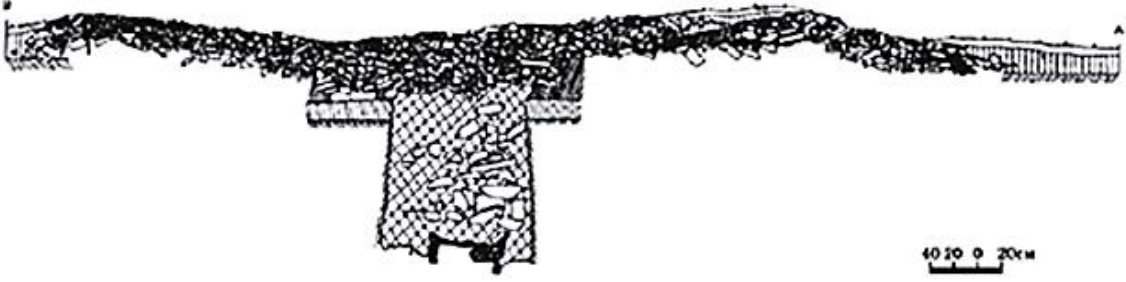
Üst örtünün temeli, iri ve yassı kayrak taşların kurganın merkezi yönünde kılıç zigzag taş örgü tekniğine göre döşenmesiyle oluşturulan bir platformdur. Taşların bu teknikte döşenmesi yapının üzerine binen tonlarca ağırlıktaki taşın yükü ve baskısından dolayı kurgan zırhının dağılmasını engellemektedir. Üst örtünün temeli olan platformun üzerini yatay olarak döşenen iri kayrak taşlar ile taş bloklardan oluşan katmanlar izlemektedir. Kurganın en üstteki tabakası, yani yapının “zırhı” boyut olarak orta ve küçük büyüklükteki kayrak ve çakıl taşlarından yığılarak oluşturulmuştur (Samashev, 2011: 65). Kurganın üst örtünün benzer mimari özellikleri ve plan kurgusu 11. ve 10. Kurganlarda da gözlenmektedir. Kurgan mimarisindeki benzer teknikler ve uygulamalar 4. Kurganın 11. ve 10. Kurganlar ile aynı döneme tarihlenebileceğini göstermektedir.

Bununla birlikte Berel Kurganları üzerine yapılan diğer bazı çalışmalarda da 4. Kurgan, Pazırık kültürünün bir kolu olarak değerlendirilmekte ve M.Ö. 4. yüzyılın sonu ile M.Ö. 3. yüzyılın başı arasındaki bir zaman dilimine tarihlendirmektedir (Çernikov, 1975: 133; Gryaznov, 1992: 164).

Çizim 2: Kurganın doğu-batı kesit çizimi (Z. Samashev, 2011)

Kurganı çevreleyen temel duvar ise oval plana göre dört sıra halinde dikey olarak dizilen eşit büyüklükteki taş bloklardan oluşmaktadır. Platform ile temel duvarı oluşturan taş bloklarının arasındaki boşluklara çakıllarla ve küçük kayrak taşlarla dolgu yapılmıştır. Bu tür malzemelerin dolgu olarak kullanılması aynı zamanda temel duvarına dış taraftan da destek sağlamaktadır.

Çizim 3: Kurganın kuzey-güney kesit çizimi (Z. Samashev, 2011)

Kurganın merkezinde konumlandırılan mezar çukurunun üzerinde çapı yaklaşık 3,00 m. olan ve taşlardan örülerek şekillendirilen kubbevari bir örtünün varlığı tespit edilmiştir. (Samashev, 2011: 65). Söz konusu kubbevari taştan örülmüş üst örtüsü uygulamaları dönemin kurganları arasında az rastlanan örneklerdendir. Benzer kubbe örtüsüne Berel'deki 18. Kurganda ve bazı Pazırık kurganlarında rastlanmaktadır. Orta Demir Çağına ait kurganlarda üst örtü uygulaması olarak kubbenin varlığı İslam Öncesi Türk Sanatı ve Tarihi açısından çok önemli bir bulgudur. Kubbe uygulamasının bozkır halklarının yaşamının vazgeçilmezi olan çadırların üst örtülerinde de tercih edilmesi ilginçtir. Daha önceki çalışmalarda kubbe ile çadır arasında ilişkinin varlığı üzerine bazı tespitler yapılmıştır (Esin, 1971: 159-161).

Dikdörtgen planlı mezar çukurunun boyutları ise 3,20 x 4,40 m. ölçülerindedir (Foto. 7). Mezar odasının kazı öncesi durumunu belgeleyen fotoğraf çoğu kurgan yayınlarında rastlanılmayan dikkat çekici ayrıntıları görmeyi sağlamaktadır. Mezar çukurunun derinliği 3,70 m. olup, pusula yönüne göre düzenlendiği belirtilmektedir. Ayrıca mezar çukurunun büyük kayrak taşlar ile taş bloklarla yoğun bir şekilde doldurulduğu anlaşılmıştır (Samashev, 2011: 65).

Fotoğraf 7: Kurganın Mezar Çukuru (kazı öncesi) (Z. Samashev, 2011)

Bununla birlikte mezar çukurunun dibinde ahşap malzemenen yapılmış bir mezar odası saptanmıştır. Dikdörtgen planlı olan mezar odasının cepheleri üç sıra halindeki geniş ahşap kalasların üst üste birbirine geçmeli olarak konumlandırılmasıyla oluşturulmuştur. Mezar odasının üzeri de yine geniş ahşap kalaslarla örtülmüştür. Burada kullanılan geniş ahşap kalasların, kabukları yontulmuş (Larix Siberica) Sibiryaya karaçam ağaçlarından imal edildiği tespit edilmiştir.

Fotoğraf 8: Mezar odası (Z. Samashev, 2011)

Mezar odasının boyutları oldukça mütevazı sayılabilir: uzunluğu 3,00 m., genişliği 1,65 m., yüksekliği ise 0.90 m.'dir (Samashev, 2011: 65). Mezar odasının içinden tekparça Sibiryaya karaçam ağacından oyulmuş ve üzeri kırılmış ahşap kapakla örtülmüş bir lahit bulunmuştur. Lahidin kapağının dört

köşesinde dört adet bronz çivi tespit edilmiştir. Benzer özelliklere sahip mezar odası ve lahit Berel'deki hanedan kurganlarından biri olan 11. Kurganda da ele geçmiştir.

Fotoğraf 9: Mezar Odası (Z. Samashev, 2011)

4. Kurganın Arkeolojik Buluntuları

Mezar çukurunun dolgusundaki taşların arasında mezar çukurunun kazılmasında kullanılmış olan ahşap bir küreğin parçaları bulunmuştur. Benzer bir ahşap kürek (Foto. 10) 11. Kurganın kazılarında da ele geçmiştir (Samashev, 2011: 128-129)

Fotoğraf 10: 11.Kurgan bulunan bir ahşap kürek (Z. Samashev, 2011)

Lahidin uzunluğu 2,45 m. ve yüksekliği ise 0,70 m.'dir. 4. kurganın tamamen yağmalandığını mezar sahibi kişiye ait eşyaların neredeyse tamamı çalınmış olmasından ve kazı esnasında kişiyle birlikte mezara konulan eşyaların sadece bazı parçaları ele geçirilebilmesinden anlamak mümkündür. Buluntular arasında ezilmiş ve kırılmış bir kap parçaları, tanımlanamayan bir demir eşyanın parçası, altın folyo ve kırılmış bir kalkana ait çubuk parçaları vardır (Samashev, 2011: 57, 114).

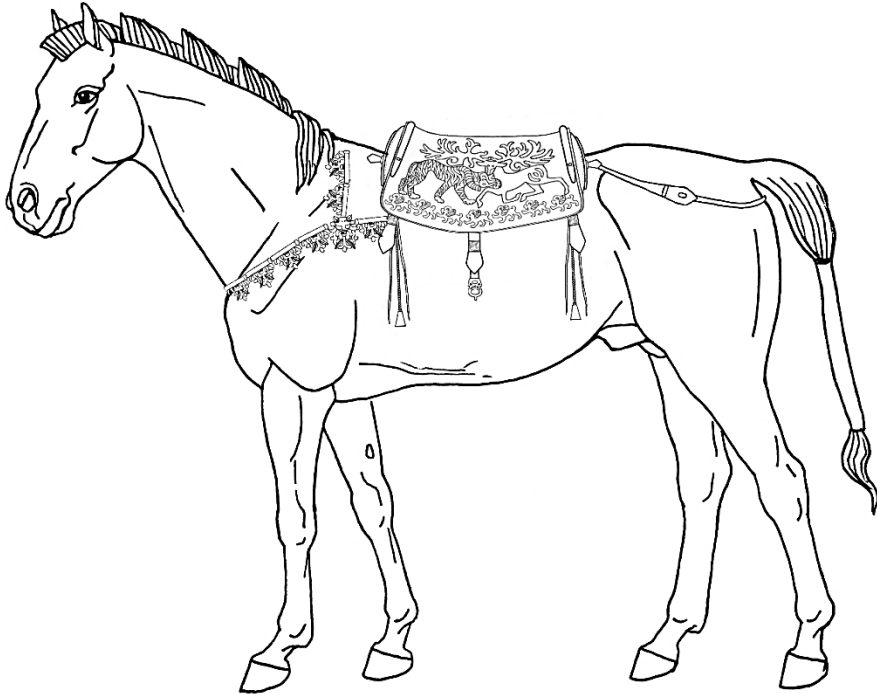
4. Kurganda ele geçen ahşap çubuklar ve deri kaplamalardan imal edilen kalkan parçaları nın(Foto. 10) benzerleri Pazırık'taki 2., 3. ve 4. Kurganlar ile Tuyakta'daki 1. Kurganlarda bütün olarak ele geçirilmiştir (Rudenko, 1960: Tablo LXI; Rudenko, 1953: 362-376). Yine benzer kalkanlar Berel'deki 10. ve 11. Kurganda ele geçen arkeolojik buluntular arasında yer almaktadır. İnce ahşap çubuklardan ve deri malzemelerden oluşturulan kalkanların günlük hayatta işlevsel olmadığı ancak törensel (ritüelistik) işlevinin olması büyük bir ihtimal olarak kabul edilmektedir. Fakat söz konusu kalkanların bir savunma aracı olarak dayanıklılığı değerlendirildiğinde M.Ö. IV-III. yüzyıllara ait Pazırık kültürünün yakın dövüş silahlarının çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, gerçek çatışmalarda kullanımı zayıf bir ihtimal olarak görünmektedir.

Fotoğraf 11: Mezar Odasında kalkan çubukları (Z. Samashev, 2011)

Mezar çukurunun kuzeybatı duvarı boyunca dört adet at iskeleti saptanmıştır. Hem ahşap mezar odası hem de at definlerinin üzerleri birkaç huş ağacı kabukları katmanlarıyla örtülmüştür. At koşum takımının süslemelerinin ana motifi stilize edilmiş hayvan ve bitkisel motiflerdir ve ahşaptan oyularak altın varakla kaplanarak bezenmişlerdir. Atlardan birinin sırtında tespit edilen organik materyallerin çürümesine rağmen kısmen korunabilmiş at eyer takımının örtüsüne ait balık şeklindeki süsleme unsuru sayesinde atın eyer takımıyla donatıldığı anlaşılmıştır. “Salpınşak” olarak adlandırılan bu bezeme unsurlarına 11. Kurganda da rastlanılmıştır (Çizim 4).

Çizim 4: 11. Kurganda bulunan atlardan birinin rekonstrüktif çizimi (Z. Samashev, 2011)

Prof. Dr. Zainolla Samashev bu kurgandaki atların kazı esnasında ayrıştırılıp incelenmediğini belirtmektedir. Atlar blok halinde çıkartılıp laboratuvar koşullarında incelendikten sonra, Nur-Sultan

şehrinde bulunan Prezidentik Madeni Ortalık (Cumhurbaşkanlık Kültür Merkezi) müzesinde 11. Berel kurganında bulunan mezar odası ile karaçam lahitte birlikte teşhir edilmek üzere gönderilmiştir (Samashev, 2011: 71).

Kurgana defnedilen kişiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat ona ebedi hayatta eşlik etmesi için konulan atların iskeletlerinin incelemeleri sayesinde ilginç bilgilere ulaşılmıştır. Atlar kurgan numarasına ve alfabetik sıraya göre 4A, 4B, 4C ve 4D olarak tanımlanmıştır. Kurgana defnedilen atların kafatasları, alt çene kemikleri ve ağızlarında dişleri saptanmıştır. Dişler çok aşınmış olup postkranial iskeletlerde patolojik büyümeler saptanmamıştır. Atların skapular kırkırdakları (cortilago scapulae) kemikleşmiştir. İnceleme sonucunda 4A numaralı atın 20 yaşın üzerinde, orta boyda yaşlı bir aygır olduğu anlaşılmıştır. 4B numaralı atın iskeleti ise 8-15 yaşları arasındaki orta boylu bir aygıra aittir. 4C numaralı atın iskeleti 15 yaştan büyük orta boylu bir aygıra ait olup eklemlerinde dejeneratif-distrofik değişiklikler meydana gelmiştir. 4D numaralı atın iskeleti incelemesi sonucunda bazı kemiklerin üzerinde atın defninden önce bir aletin bıraktığı izlere rastlanmıştır (Kosintsev ve Samashev, 2014: 61-62).

Fotoğraf 12: Başadar 2. kurganda bulunan boynuz şeklindeki at maskesi (Rudenko, 1960)

4. kurganda ele geçen en önemli buluntulardan bir diğeri ise at maskesinin bir bileşeni olan dağ tekesi boynuzunu taklit eden ahşap boynuzlar, Berel'deki 11. ve 10. kurganlarda ele geçen ve kurgan içi permafrost (kalıcı don) uygulaması sayesinde iyi korunabilen ahşap boynuzlarla aynıdır (Samashev, 2013: 622). Bununla birlikte benzer at maskesi boynuzları Sergey Rudenko'nun Karakol nehri yakınındaki 1950 yılında gerçekleştirdiği Başadar'daki 2. (Foto. 12) ve Tuyakta'daki 1. Kurganların kazılarında da bulunmuştur (Rudenko, 1960: 41, Tablo XXXVIII ve LXX). Boynuz şeklindeki at maskesi özelliği yaygın olmayan bir tür süsleme unsurudur. Günlük hayatta pratik kullanımı bulunmayan bu at maskelerinin özel bir törensel (ritüelistik) niteliği olduğu açıkça görülmektedir

Fotoğraf 13: 4. Kurganın yakınındaki 4A ve 4B kurganları (Z. Samashev, 2011)

Ayrıca 4. Kurganın yakınında Hun sonrası Hsien-Pi dönemine ait olduğu düşünülen oldukça küçük ve 4A ile 4B olarak tanımlanan iki adet kurganın (Foto. 13, 14) kazıları da gerçekleştirilmiştir (Samashev, 2011: 65). Bu kurganların Hsien Pi döneminde bazı insanların atası veya akrabası olan kişilere ait büyük kurganların yanına kendi kurgan mezarlarını konumlandırılmasıyla şekillenmiş olabileceği düşünülmektedir.

Fotoğraf 14: Kazı sonrası 4A kurganı (Z. Samashev, 2011)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Berel'deki 4. Kurgan, arkeolojik buluntular bakımından en zengin envantere sahip 11. ve 10. kurganların hemen yanında konumlanmaktadır. Berel'deki kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda çizgisel düzlemde uzanan kurgan zincirlerinin belirli bir hanedanın üyelerine ait mezar anıtları olduğunu göz önünde bulundurursak 4. Kurgana defnedilen kişinin sosyal konumu itibarıyla toplumun seçkinlerinden ve hanedan ailesinin üyelerinden olduğu anlaşılmaktadır. 4. Kurganın oval planlı olan üst yapısının mimari planı, taş katmanlarıyla oluşturulan karmaşık üst örtüsü, mezar çukurunda bulunan ahşap mezar odası, odada saptanan karaçam lahdi ve mezar sahibine ait olduğu kabul edilen 4 atın kurgan içine defnedilmesi bu görüşü doğrulamaktadır. Bununla birlikte 4. Kurganın mezar çukurunun üzerini örten taş örgüsüyle meydana getirilen kubbe özelliği, Berel'deki 18. kurganın mezar çukurunun üzerinde de tespit edilmiş olmasıyla oldukça dikkat çekmektedir (Samashev, 2011: 51).

Yüksek toplumsal statüye sahip mezar sahipleri için derin bir çukura ahşap tomruk ve kalaslar kullanılarak inşa edilerek hazırlanan mezar odası uygulamalarına Pazırık Kültürüne ait kurganlarının hemen hepsinde görülmektedir. Ayrıca ahşap lahdin üzerindeki kapaklarda bronz çivi kullanımı da Demir Çağının seçkinlerinin mezarlarında sıkça görülmektedir. Örneğin, 4. kurgandakine benzer bronz çivi kullanımına Berel'deki 11. Kurgan (Samashev, 2012: 197) ve Pazırık'taki 1. Kurganda (Rudenko, 1960: 286) da rastlandığı unutulmamalıdır.

Her ne kadar Berel'deki çoğu kurganda olduğu gibi 4. Kurgan da mezar soyguncuların tahribatına ve yağmalanmasına maruz kalmış olmasına rağmen arkeolojik kazılarda ele geçirilen çok az sayıdaki buluntularıyla Pazırık kültürüne ait özellikleri yansıtmaktadır. 4. kurganda bulunan at maskesinin bir bileşeni olan dağ tekesi boynuzunu taklit eden ahşap boynuzların benzerleri Berel'deki 11. ve 10. kurganlarda ile Başadar'daki 2. ve Tuyakta'daki 1. Kurganların kazılarında da bulunmuştur (Rudenko, 1960: 41, Tablo XXXVIII ve LXX). Günlük hayatta pratik kullanımı bulunmayan bu at maskelerinin özel bir törene ait (ritüelistik) uygulamalarla bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca 4. Kurganda ele geçen diğer bir buluntu olan ahşap çubuklar ve deri kaplamalardan imal edilen kalkan parçalarıdır. Benzerleri Berel'deki 10. ve 11. Kurganlar, Pazırık'taki 2., 3. ve 4. Kurganlar ile Tuyakta'daki 1. Kurganlarda sağlam olarak ele geçirilmiştir (Rudenko, 1960: Tablo LXI; Rudenko, 1953: 362-376). Yine kalkanında günlük hayattan ziyade törensel maksatla kullanılmış olabileceği söylenebilir. benzer kalkanlar ele geçen arkeolojik buluntular arasında yer almaktadır.

Berel'deki 4. Kurganın gerek mimari özellikleri gerek arkeolojik buluntularının benzerliği gerekse yakın konumlandırılmaları nedeniyle 10. ve 11. Kurganlar ile aynı döneme ait oldukları söylenebilir. Bu noktada 10. ve 11 kurganların tarihlendirilmesinde elde edilen bazı sonuçlardan yararlanılması mümkündür. Örneğin 11. kurgandan elde edilen çok sayıda organik buluntuların tarihlendirmesi dendrokronoloji ve karbon testleri ile yapılmıştır. Böylece 11. Berel kurganının mutlak tarihi M.Ö. 322 yılı olarak belirlemiş, fakat M.Ö. 355-280 yılları aralığına tarihlenebileceğini de ifade edilmiştir. Dendrokronolojik verilere göre 11. Kurgandan alınan numuneler M.Ö. 297 yılına tarihlenmiştir (Samashev, 2017, s. 287). Bu sonuçlara göre 4. Kurganın M.Ö. 4.-3. yüzyıllara ait olduğu anlaşılmaktadır.

4. kurganın üst örtüsünde görülen taşlardan yığılarak şekillendirilen kubbevari uygulama oldukça az rastlanan bir özelliktir. Şimdiye kadar benzer bir örtü uygulamasına yalnızca Berel'deki 18. Kurganda rastlanmıştır. Pazırık kültürüne ait Orta Demir Çağına ait iki kurganın üst örtüsünde kubbe uygulamasının varlığının ortaya konulması İslam öncesi Türk Sanatı ve mimarisi açısından sıra dışı bir bulgudur. Konun etraflıca incelenmesi gerekmektedir.

Son olarak Pazırık kültüründe kurgan mimarisi ve kuruluşunun anlaşılması bağlamında 4. Kurganda taş zırhın dağılmasını sağlayan temel ve temel duvarı uygulamaları ile mezar çukurunun konumlandırılma örneği detayların anlaşılmasında bilgi kaynağı olmaktadır

KAYNAKÇA

- Çernikov, (1975). "K voprosu o hronologičeskih periodah v epohu rannih kočevnikov (po arheologičeskim materialam Vostočnogo Kazahstana)", *Pervobitnaya arheologiya Sibiri*, Leningrad: Nauka.
- Çoruhlu, Y. (2016) *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Esin, E. (1971). Türk Kubbesi (Göktürklerden Selçuklulara Kadar) *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 3: 159-182.

-
- Gryaznov, M. (1992) “Altay i prialtayskaya step”, *Arheologiya SSSR: Stepnaya polosa Azyatskoi çasti SSSR v skifo-sarmatskoe vremya*, Moskva: Nauka, 161-177.
- Gürsoy, M. (2012). *Doğu Kazakistan Demir Çağı Kurganları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kosintsev, P.A. ve Samashev, Z. (2014). *Berel Jilqıları. Morfologiyalıq Zertteu.* – Astana: Ä.H. Margulan atındağı arheologiya İnstitutı Astana kalasındağı filialınıñ baspa tobi.
- Radlov V.V. (1989). *İz Sibiri: Stranitsı dnevnika (Aus Siberian, 1893)*. Perevod s nemetskogo Tsevinoi K. i Çistovoi B. Moskova: Nauka.
- Rudenko, S.I., (1953). *Kultura naseleniya Gornogo Altaya v skifskoye vremya*. Moskva.-Leningrad: Nauka.
- Rudenko, S.I. (1960). *Kultura naseleniya Tsentralnogo Altaya v skifskoye vremya*. Moskva.-Leningrad: Nauka.
- Samashev, Z., (2011). *Berel*, Almatı: Taimas.
- Samashev, Z. (2012). *Veshevoi Kompleks Berelya: Sostav i Soderjanie. Arheologiya i İstoriya Sariarki*. Karaganda: İzdatelstvo KarGU.
- Samashev, Z. (2013). Kon v ritualno-obryadovoi praktike drevnego naseleniya Kazahskogo Altaya. *Türük Düniyesi Almanah*, Almatı.
- Samashev, Z. (2017). “Kompleksnie metodı issledovaniya Berelskih Kurganov”. *Multidisciplinarnie Metodi v Arheologii*, Novosibirsk: IAET SB RAS Publishing, 284-296.
- Samashev, Z., Bazarbaeva, G., Jumabekova, G. ve Sungatai, S. (2000). *Berel Albom*, Almatı.
- Samashev, Z., Chotbayev, A., Kariyev, E., Kiyasbek, G., Samashev, S. ve Ahmadiyev, Z. (2018). *Kazak Altayı Erte Köşpelileri Madeni Tarihındağı Berel*, Öskemen: Berel Memlekettik tarihi-madeni muzei-korık baspa uyi.
- Sorokin, S. (1969). “Bolshoi Berelski Kurgan:Polnoye izdaniye materialov raskopok (1865 i 1959 gg.)”, *Trudy Gosudarstvennogo Ermitaja*, 7: 208-236.
-